

istraživanjima konceptualne metafore u ovoj knjizi dobila je hrvatska lingvistika mnogo. Autor je knjigu namijenio stručnoj javnosti i studentima. Ovdje bismo dodali još jednu skupinu: mladim znanstvenicima, kojima može poslužiti kao putokaz za proučavanje i prenošenje teorijskih promišljanja, metodološku obradu jezičnih podataka, pisanje znanstvenoga rada i razmišljanje o rezultatima neke provedene jezične analize, i na koncu, kao pristupačan tekst iz kojeg ćemo rado učiti i s kojim ćemo se rado uključiti u dijalog.

Ivana Filipović Petrović

O kategorijalnim pitanjima i (ne)kategoričkim odgovorima

(Pranjковиć, Ivo. 2013. *Gramatička značenja*. Matica hrvatska. Zagreb. 294 str.)

Iza vrlo jednostavna naslova *Gramatička značenja* krije se knjiga profesora Ive Pranjковиća koju je 2013. izdala Matica hrvatska. U njoj se nalazi 20 rasprava u kojima autor iznosi svoja promišljanja o gramatičkim kategorijama i kategorijalnim značenjima u hrvatskom jeziku. Sama riječ kategorija ima više značenja, može označivati ‘red istovrsnih pojmova ili predmeta, grupa, klasa, razreda, vrsta’, a u filozofskom smislu ‘fundamentalni pojam koji sadržava najopćenitija svojstva, veze i odnose postojanja i mišljenja’. Gramatika kao jezikoslovna grana koja opisuje ili utvrđuje pravila na morfološkoj, tvorbenoj i sintaktičkoj razini temelji se na traženju upravo najopćenitijih svojstava, veza i odnosa među riječima težeći pritom da ih posloži što urednije u redove istovrsnih pojmova. Tako se riječ kategorija provlači kroz sve razine opisa koje nalazimo u gramatikama, a da se sama kategorija te što ona predstavlja nigdje posebno ne opisuje. Upravo je kategorijama koje su nam toliko važne u usustavljanju jezičnog opisa posvećena ova knjiga, i to u oba ovdje navedena smisla: u prvom dijelu autor na svoj način pronalazi najopćenitija svojstva, veze i odnose u opisu jezika, a u drugom dijelu okrenuo se usustavljenim redovima i tradicionalnim podjelama koje u gramatikama postoje preslagujući i njih na svoj način. Prvi dio knjige nosi naslov *Gramatičke kategorije i načini njihova izražavanja* te u poglavlju o kategorijalnim svojstvima imenskih riječi uz njihove gramatičke kategorije koje su u gramatikama u prvom planu pozornost posvećuje i drugim njihovim kategorijama kao što su predmetnost imenica, nesamostalnost pridjeva, zamjenjivost i upućivanje zamjenica, a kod brojeva

onaj tip kvantitativnosti koji se njima izražava kao vrstom riječi. Kategorije nam pomažu da bolje opišemo i razumijemo određenu skupinu riječi, ali isto tako i da se uspostave sličnosti i povežu različite skupine, što autor i čini u radu *Glagolske kategorije prema imenskima*, gdje je prikazano u kojim se sve kategorijama dodiruju i povezuju imenske i glagolske riječi.

Značenja su u prvom planu u radovima *Načini izražavanja načina*, *Izražavanje vremenskih odnosa* i *Prostorna značenja u hrvatskome jeziku*, gdje se opisuje kojim sve sredstvima jezik realizira ta značenja (na morfosintaktičkoj, sintaktičkoj, tvorbenoj razini, na razini teksta...). Kategorija načina realizira se u dvjema pojavnostima (prema autorovim riječima to je „način kojim se označuje subjektivna ili objektivna modalnost i za koju se često rabi i naziv modus” te „kvalificiranje po nekoj relevantnoj osobini ostvarene glagolske radnje ili oblika u kojem dolazi do izražaja neka osobina ili okolnost”, str. 92), pri čemu ta kategorija ima dodirnih točaka i s drugim semantičkim kategorijama, posebice npr. s kategorijom kvantitete i njezinim potkategorijama kao što su mjera, stupanj, intenzitet i sl. Ta se sličnost proteže i na poredbenost koja se semantički isprepliće s načinom, ali se one i razlikuju, što je opisano u radu *Načinska i poredbena značenja*.

Neki radovi potaknuti su interpretacijama drugih jezikoslovaca i teorija. Tako se u radu *Domašaji i ograničenja lokalističke teorije padeža* prikazuje teorija prema kojoj su temeljna i polazišna značenja padeža prostorna, a ostala se različitim tipovima metaforizacije razvijaju iz prostornih, dok je *Sintaktički status kvantifikatora u tzv. maloj i velikoj množini* zapravo polemički članak potaknut tvrdnjom da je u primjerima tipa *dva čovjeka* riječ o nominativu „male količinske množine” (tzv. male množine ili paukala), koju Pranjković karakterizira kao zanimljivu i inovativnu, ali argumentirano iznosi i nedostatke takve interpretacije priklanjajući se interpretaciji „prema kojoj u konstrukcijama tipa *dva čovjeka* nije riječ o padežu (imenice), nego o posebnoj (okamenjenoj) konstrukciji (ostatku duala), koju eventualno možemo nazivati i paukalom ili malom množinom, iako i ti nazivi mogu zbunjivati jer na neki način (kao da) pretpostavljaju paradigmatičnost (ako naime i jednina i obična množina imaju paradigmu, bilo bi logično da ju ima i ‘mala množina’)” (str. 131).

U radu *O problemima definiranja temeljnih gramatičkih kategorija oblika i vrsta riječi* Pranjković nabraja nedostatke u opisu općegramatičkih pojmova i njihovu određenju u *Gramatici bosanskoga jezika*. Rad je kritički osvrt na to djelo, u kojem autor upozorava na neke njegove propuste, ali s pravim ciljem da upozori na nedoumice koje se javljaju općenito u izradi školskih gramatičkih priručnika.

U *Glagolima govorenja i njihovim dopunama* napravljena je analiza glagola *govoriti, reći, kazati/kazivati, razgovarati i pričati* pri čemu su uzeta u obzir i njihova različita značenja, odnosno nijanse značenja, te su ovisno o tome izdvojena njihova različita spojidbena (valencijska) svojstva. Riječ je o analizi koju svakako treba uzeti u obzir prilikom opisa glagolskih valencija u hrvatskom jeziku.

Drugi dio knjige simpatična naslova *Gramatika „malih riječi“* zapravo cijeli preispituje klasičnu ili „školsku“ podjelu riječi na vrste, a otvara ga rad *Suznačne riječi i njihove vrste*. Iako sam naslov rada navodi na to da se rad bavi samo riječima koje tradicionalno svrstavamo u tu skupinu (prilozi, prijedlozi, veznici, uzvici i čestice), pokazalo se da se suznačnost proteže i na uobičajeno „neupitne“ samoznačne riječi kao što su glagoli (ovdje se ubrajaju pomoćni, modalni, fazni i perifrazni glagoli), čak okazionalno i imenice te pridjevi, koji su i semantički posve nesamostalni, tj. podređeni su imenicama. Potvrde da neki glagoli pripadaju „malim riječima“ nalazimo u radu *Tipologija nepunoznačnih glagola u hrvatskome standardnom jeziku*, u kojem je temeljitije opisana njihova suznačnost te su iscrpno navedeni glagoli koji nemaju svoje značenje, već su im potrebne druge riječi (glagoli ili imenice) da bi cijeli spoj imao puno značenje.

Suznačnim riječima posvećen je i rad *Nepromjenjive riječi i gramatika* pri čemu se ističe da te riječi imaju gramatikalizirana značenja, odnosno da za „povelik broj takvih riječi ne možemo bez konteksta reći čak ni kojoj vrsti pripada“ (str. 202) te nam zajedno s prvim radom ovoga dijela podastire niz problematičnih riječi s aspekta njihova opisa i razvrstavanja unutar „malih riječi“, kao što su prilozi, čestice i tzv. kvantifikatori. Tim se temama Pranjković vraća u više radova, potvrđujući kako svaka nova perspektiva može biti i novi argument u klasifikaciji. Tako su kvantifikacija i njezina posebna vrsta – leksička kvantifikacija – obrađene u radu *Kategorijalna svojstva imenskih riječi*, ali ih autor obrađuje i u radovima *Suznačne riječi i njihove vrste* te *Nepromjenjive riječi i gramatika*. Leksički kvantifikatori (*mного, malo, previše...*) odnose se na predmete, a ne na radnju, u sintagmi su oni glavna sastavnica – iza njih dolazi genitiv (množine, po čemu su slični brojevima, ili jednine ako je riječ o tvarnim imenicama), a to nije tipično za priloge.

Zanimljiv je i problem riječi kao *vrlo, dosta, neobično* u izricanju količine ili stupnja svojstva označenog pridjevom ili prilogom (*vrlo dobar, dosta blizu*) te je upitno njihovo morfološko određenje jer one za razliku od ostalih priloga ne dolaze uz glagole, ne označuju cirkumstancijalnost, a nekima se u takvoj upotrebi mijenja i značenje (*neobično razgovorljiv* ne znači ‘razgovorljiv na

neobičan način'). Zbog tih posebnosti Pranjković smatra da ih je opravdanije odrediti kao čestice nego kao priloge. Taj je problem najavljen u radu *Načini izražavanja načina*, a razrađen u radovima o suznačnim i nepromjenjivim riječima.

Čestice su u knjizi apostrofirane kao riječi koje u gramatičkim opisima izazivaju najviše nedoumica te im se Pranjković vraća na više mjesta, a iscrpno su opisane u radu *Nepromjenjive riječi i gramatika* gdje već postojećoj podjeli na 6 skupina dodaje još 4 skupine. Tako upitnim česticama (*zar, da*), pojačajnim česticama, odnosno intenzifikatorima (*i, ni, ta, čak, ipak*), usporednim ili gradacijskim (*vrlo, veoma, jako, jedva*), poticajnim (*neka, da, hajde*), jesno-niječnim česticama (*da, ne, je*) i prezentativima (*evo, eto, eno, gle*) dodaje još pokazne ili deiktičke čestice (*ovo, to, ono*), dijaloške ili suprotne (čestica *a*), zatim dva različita tipa usporednih ili gradacijskih (komparativnih) čestica (posve različitih od čestica tipa *vrlo* koje služe za perifrastičnu komparaciju pridjeva i priloga) te željne ili optativne čestice (*teško, blago, jao, tako*).

Misao da se „kod nepromjenjivih i(li) suznačnih riječi relativno [se] često događa da formalno ista jedinica može imati raznolike funkcije, pa po tome pripadati različitim vrstama riječi, što kod promjenjivih riječi u pravilu nije slučaj” (str. 184) svoju potvrdu i punu elaboraciju nalazi u radovima *Vezničko i nevezničko* da u *hrvatskome jeziku* te *Zamjenica, prilog, čestica i veznik* što, gdje nam autor već u naslovu govori što sve *što* može biti u rečenici, određujući ga, ovisno o kontekstu, na čak četiri različita načina.

Ovaj drugi dio knjige otkriva i pravu suštinu Pranjkovićeve pogleda na jezik i jezikoslovlje, a to je neprestano preispitivanje već uvriježenih definicija, opisa i podjela. U životu, pa tako i u znanosti, razvrstavanje stvari i pospremanje istovrsnih predmeta u istu ladicu pregledno je i korisno, ali se ipak s vremenom nakupe sitnice za koje, onako usput, primjećujemo da ni u jednu ladicu ne idu baš u potpunosti, odnosno da bi se mogle spremati u više ladica, ali im ne posvećujemo previše pozornosti. U ovoj su knjizi pedantno prikupljene takve sitnice, svaka je dobro promotrena po obliku i sadržaju te se za svaku od njih preispituje je li spremljena baš na pravo mjesto. Za neke je autor ponudio svoje mišljenje, dok je neke namjerno ostavio bez odgovora pokazujući time da su pitanja katkad zanimljivija od odgovora i jednoznačnih rješenja te da u znanosti treba uvijek postavljati pitanja.

Ivana Matas Ivanković